

Тернопільська обласна рада
Управління освіти і науки Тернопільської облдержадміністрації
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка

Кафедра біології, екології та методики їх викладання

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗООПСИХОЛОГІЯ З ОСНОВАМИ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

рівень вищої освіти **перший (бакалаврський)**
галузь знань **05 Соціальні та поведінкові науки**
спеціальність **053 Психологія**
освітньо-професійна програма **Психологія**

Кременець – 2018

Робоча програма навчальної дисципліни «Зоопсихологія з основами порівняльної психології» для студентів, які навчаються за спеціальністю 053 Психологія. Кременець, 2018. 15 с.

Розробник програми:

Ільєнко М. М., професор кафедри біології, екології та методики їх викладання, доктор біологічних наук, професор

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри біології, екології та методики їх викладання

Протокол № 1 від „31” серпня 2018 року

Завідувач кафедри

М. М. Ільєнко

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри педагогіки та психології

Протокол № 1 від „31” серпня 2018 року

Завідувач кафедри

Л.М. Кравець

ВСТУП

Анотація.

Актуальність.

Зоопсихологія вивчає психічну діяльність тварин, її прояви, походження, розвиток у філо- та онтогенезі. Курс «Зоопсихологія з основами порівняльної психології» розкриває питання формування поведінки та психічних процесів у тварин в онтогенезі, роль поведінки в еволюційному процесі, біологічні передумови становлення людської свідомості. Основними категоріями зоопсихології є поняття «психіка» та «поведінка». Психіка розглядається як форма відображення, яка дозволяє організму адекватно орієнтувати свою активність відповідно до компонентів середовища та поведінка – прояв зовнішньої активності тварини, спрямована на встановлення життєво необхідних зв'язків організму з середовищем, яке забезпечує виживання та успішне відтворення як окремої особини, так і виду в цілому. Відповідно, об'єктом зоопсихології як науки є психічна діяльність тварин, тобто увесь комплекс проявів поведінки та психіки, єдиний процес психічного відображення як продукт зовнішньої активності тварин, складних форм поведінки та елементарного мислення тварини. Зоопсихологія знаходиться на зламі біологічних і соціальних наук та займає важливе місце в підготовці психолога.

Роль і значення дисципліни у підготовці фахівців. Формування у здобувачів системи знань про закономірності філо- та онтогенетичного розвитку психіки, наукове розуміння загального процесу становлення та розвитку психіки, з'ясування проблеми біологічного і соціального в поведінці, ролі біологічних детермінант у психіці. Вивчення психологічних особливостей, виявлених на тваринах, дасть можливість майбутнім психологам підвищити професійну компетентність, усвідомити загальні та принципові відмінності відображення навколишнього світу, поведінки на різних рівнях філогенезу та відносин між особинами на різних рівнях розвитку соціуму, якнайповніше розуміти передумови виникнення людської свідомості.

Місце у логічно-структурній схемі: біологічні та психологічні науки.

Ключові слова: психіка, свідомість, поведінка, адаптація, середовище.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки	Нормативна навчальна дисципліна	
Модулів – 3	Спеціальність 053 Психологія	Курс	
Змістових модулів – 4		1	1
Загальна кількість годин – 90 год.	Освітньо-професійна програма Психологія	Семестр	
		1	1
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 год. самостійної роботи студента – 3,2 год.	Освітній рівень перший (бакалаврський)	Лекції	
		16 год.	6 год.
		Практичні, семінарські	
		18 год.	8 год.
		Лабораторні	
		Самостійна робота	
		56 год.	76 год.
Вид контролю			
залік			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить (%):

- для денної форми навчання – 38% / 62%
- для заочної форми навчання – 16% / 84%

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою та завданням навчальної дисципліни є:

- формування у здобувачів системи знань про закономірності філо- та онтогенетичного розвитку психіки у тварин;
- наукове розуміння загального процесу становлення та розвитку психіки у тварин;
- з'ясування проблеми біологічного і соціального в поведінці тварин;
- з'ясування ролі біологічних детермінант у психіці тварин;
- вивчення психологічних особливостей, виявлених на тваринах, дасть можливість майбутнім психологам підвищити професійну компетентність, усвідомити загальні та принципові відмінності відображення навколишнього світу, поведінки на різних рівнях філогенезу та відносин між особинами на різних рівнях розвитку соціуму, якнайповніше розуміти передумови виникнення людської свідомості.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Зоопсихологія з основами порівняльної психології» студент повинен володіти такими компетентностями:

Загальні компетентності:

- ЗК1.** Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- ЗК2.** Здатність застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях професійної діяльності.
- ЗК3.** Знання та розуміння предметної області та специфіки професійної діяльності психолога.
- ЗК4.** Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
- ЗК5.** Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності:

- СК1.** Знання категоріально-понятійного апарату психології.
- СК2.** Вміння самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел.
- СК8.** Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

Програмні результати навчання:

- ПР1.** Визначати, аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання.
- ПР2.** Демонструвати розуміння закономірностей та особливостей розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань.
- ПР3.** Ілюструвати прикладами закономірності та особливості функціонування та розвитку психічних явищ
- ПР4.** Здійснювати пошук інформації з різних джерел для вирішення професійних завдань в т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій
- ПР5.** Здійснювати реферування наукових джерел, обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль I. Зоопсихологія в системі наук

Тема 1. Зоопсихологія як наука. Історичні умови розвитку.

Предмет і завдання зоопсихології, порівняльної психології та етології. Їх єдність і зв'язок з природничими та соціальними науками. Місце зоопсихології, етології та порівняльної психології в системі психологічного знання. Основні поняття та категорії зоопсихологічних досліджень. Витоки зоопсихологічного знання. Історія розвитку зоопсихології як науки. Актуальні проблеми та напрями досліджень сучасної зоопсихології. Спостереження та експеримент як основні методи вивчення психіки тварин та людей. Методи зоопсихологічних досліджень (метод лабіринту, метод обхідного шляху, диференційоване дресирування, метод проблемної клітки та ін.). Короткий історичний нарис розвитку науки. Порівняльна психологія. Біхевіоризм. Психофізіологія. Дослідження фізіології ВВД людини та тварини.

Змістовий модуль II. Загальна характеристика психічної діяльності тварин

Тема 2. Вроджена і набута поведінка. Мотивація діяльності.

Порівняльна характеристика вродженої та набутої поведінки. Сутність поняття інстинкт, його ознаки та біологічне значення. Фіксовані комплекси дій – одиниці інстинктивної поведінки. Пластичність інстинктивної поведінки. Внутрішні та зовнішні чинники інстинктивної поведінки. Потреби, як внутрішній чинник інстинктивної поведінки. Вроджений

пусковий механізм. Ключові подразники (релізери). Закон сумації ключових подразників. Структура інстинктивної поведінки. Ознаки пошукової та завершальної фаз інстинктивної дії. Етапи розвитку психізму у тварин. Психіка – функція нервової системи. Типи нервових систем у тварин. Рівень організації нервової системи. Психічні явища – основа поведінкових актів тварин. Самозахист тварин.

Тема 3. Індивідуальна пам'ять і навчіння тварин.

Навчіння та його роль в розвитку психіки. Загальна характеристика процесу навчіння. Навчіння і спілкування. Типи навчіння. Габітуація. Імпринтинг. Латентне навчіння. Імітаційне навчіння. Асоціативне навчіння: умовний рефлекс, оперантне навчіння (формування навичок). Дресування та його стадії. Когнітивне навчіння: образне закарбування, елементарна розумова діяльність. Сутність поняття «мислення тварин». Методика вивчення мислення тварин. Вивчення здібностей тварин до узагальнення та абстрагування. Здібність тварин до символізації. Пошуки та добування їжі. Міграції тварин. Поділ їжею. Заготівля їжі. Використання, удосконалення та виготовлення знарядь тваринами для добування їжі. Територіальна поведінка.

Тема 4. Розвиток психічної діяльності тварин в онтогенезі.

Розвиток психічної діяльності у пренатальному періоді. Пренатальний розвиток рухової активності (спонтанна рухливість, ендогенно стимулююча рухливість, викликана рухливість), сенсорних можливостей та елементів спілкування. Особливості постнатального розвитку поведінки тварин. Пізнавальні аспекти раннього постнатального періоду. Ранні форми спілкування. “Дослідницька” поведінка та орієнтація. Розвиток психічної діяльності в ювенільному періоді. Удосконалення рухової активності та формування спілкування в іграх тварин. Пізнавальне значення ігрової активності. Вплив раннього досвіду на поведінку ссавців: збіднення та збагачення середовища. Порівняльнопсихологічні аспекти гри тварин і людей. Роль генетичних аспектів у науці про поведінку. Вплив середовища існування на онтогенез поведінки. Розвиток психічної діяльності в ранньому постнатальному онтогенезі. Постембріональний розвиток поведінки в зріло- і незріло народжуваних хребетних. Закарбування. Статеве закарбування. Раннє формування спілкування.

Змістовий модуль III. Основні форми поведінки тварин

Тема 5. Репродуктивна поведінка.

Репродуктивна поведінка, її функції та значення. Аутогамія. Гермофрадитизм. Партеногенез. Переваги статевого розмноження перед безстатевим. Реверсія статі. Репродуктивні цикли. Сезонність розмноження у світі тварин. Функція залицання. Форми залицання у тварин різних класів та людини. Типи шлюбних відносин: моногамія, полігамія (послідовна та одночасна полігамія), проміскуїтет. Фактори, що регулюють статеву поведінку. Вплив гормонів і подразників на статеву поведінку. Піклування про потомство. Прив'язаність у тварин. Шлюбні ритуали. Парування. Будівельна діяльність. Піклування за нащадків. Релізери та комплекси фіксованих дій. Захист території проживання. Вигодовування малят. Навчання дитинчат.

Тема 6. Організація угруповань тварин.

Суспільна поведінка як спосіб максимізації індивідуального пристосування. Угрупування, популяції та міграції тварин. Структура різноманітних угруповань. Способи вивчення відносин між тваринами в угрупованнях. Критерії, що характеризують наявність угруповання. Скупчення. Організація угруповань у різних класах тварин. Угрупування тварин, побудовані на принципі ієрархії та територіальності. Типи ієрархій. Домінування. Лідерство. Типи територіальностей. Параметри, що характеризують угруповання, побудоване на принципі

територіальності. Життєвий простір. Індивідуальна дистанція. Механізми регуляції щільності популяцій. Агресивна поведінка та агресія.

Тема 7. Комунікативна поведінка.

Поняття комунікативної поведінки. Мова тварин. Засоби комунікації тварин. Функції комунікації тварин: експресивна, спілкувальна, сигніфікативна, імперативна та ін. Когнітивні та комунікативні здібності тварин як передумова розвитку другої сигнальної системи. Здатність тварин до сигналізації. Навчання тварин мовам – посередникам. Навчання людиноподібних мавп амслену. Властивості мови шимпанзе. Агресивна поведінка та агресивність. Ознаки агресивності. Типи агресії. Функціональна значущість агресії. Соціальне полегшення. Кооперація. Конкуренція. Копіювання. Дослідницька поведінка. Розвиток психічної діяльності в процесі гри. Комунікативна роль гри у тварин. Ігрова сигналізація.(стимуляція гри). Інстинктивні основи ігрового пізнання. Розширення функції в ігровому пізнанні. Вищі форми ігрової дослідницької діяльності тварин.

Тема 8. Популяція та міжпопуляційні стосунки.

Популяції тварин. Ареал. Стація. Екологічна ніша. Чисельність та ефективна чисельність популяції. Динаміка популяції. Перенаселеність. Фактори, що регулюють чисельність популяції. Віковий склад. Репродуктивний потенціал популяції. Генетична гетерогенність та генетична єдність популяції. Циклічні та спонтанні міграції тварин і фактори, які регулюють міграційну активність. Міжпопуляційні стосунки в межах одного виду. Міжвидові відносини. Поведінка та навчання риб. Механізми регуляції щільності популяцій. Угруповання тварин. Агресивна поведінка та агресія. Природа агресивності. Ігрова та дослідницька поведінка. Домінування та ієрархія. Поведінка ссавців. Поведінка і психіка птахів. Поведінка плазунів Амфібії. Угруповання, популяції та міграції тварин.

Змістовий модуль IV. Антропогенез

Тема 9. Еволюція психіки.

Типи нервової системи. Еволюція нервової системи та нервових процесів. Подразливість. Чутливість. Елементарна сенсорна психіка. Рухова активність і елементарна просторова орієнтація. Перцептивна психіка. Психічне відображення на рівні перцептивної психіки. Проблема інтелекту тварин. Здатність до самовпізнання. Здатність тварин до оцінювання знань і намірів інших особин. «Соціальні знання» і життя у спільнотах. Людина і примати. Еволюція виду *Homo sapiens*. Шлях до сучасної людини: роль середовища і поведінки. Порівняльна морфологія поведінки. «Мова» тварин та мова людини. Особливості форм комунікації високоорганізованих тварин. Здатність тварин до символізації. Навчання мовам-посередникам інших тварин. Свідомість і емоції тварин. Самосвідомість у тварин. Проблема походження свідомості. Предметна діяльність мавп. Знаряддя тварин і знаряддя праці людини. Мова тварин та членороздільне мовлення. Формування людської мови.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	денна форма					заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		л	лаб	п	с.р.		л	лаб	п	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль I. Зоопсихологія в системі наук										
Тема 1. Зоопсихологія як наука. Історичні умови розвитку	8	2		2	4	9	1		1	7
Разом за ЗМ I	8	2		2	4	9	1		1	7
Змістовий модуль II. Загальна характеристика психічної діяльності тварин										
Тема 2. Вроджена і набута поведінка. Мотивація діяльності	9	2		2	5	9	1		1	7
Тема 3. Індивідуальна пам'ять і навчіння тварин	9	2		2	5	8			1	7
Тема 4. Розвиток психічної діяльності тварин в онтогенезі	9	2		2	5	9	1		1	7
Разом за ЗМ II	27	6		6	15	26	2		3	21
Змістовий модуль III. Основні форми поведінки тварин										
Тема 5. Репродуктивна поведінка	9	2		2	5	9	1		1	7
Тема 6. Організація угруповань тварин	9	2		2	5	8			1	7
Тема 7. Комунікативна поведінка	8	1		2	5	9	1		1	7
Тема 8. Популяція та міжпопуляційні стосунки	8	1		2	5	8			1	7
Разом за ЗМ III	34	6		8	20	34	2		4	28
Змістовий модуль IV. Антропогенез										
Тема 9. Еволюція психіки	8	2		2	4	8	1			7
Разом за ЗМ IV	8	2		2	4	8	1			7
ІНДЗ	13				13	13				13
Усього годин	90	16		18	56	90	6		8	76

5. Теми практичних робіт

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Зоопсихологія як наука. Історичні умови розвитку.	2 / 1*
2	Методи дослідження в зоопсихології.	2 / 1*
3	Індивідуальна пам'ять і навчіння тварин. Елементарне мислення тварин. Поведінка, що пов'язана з живленням тварин.	2 / 1*
4	Система контролю поведінки тварин. Навчання та навчіння	2 / 1*

	тварин.	
5	Репродуктивна поведінка.	2 / 1*
6	Організація угруповань тварин. Ієрархія та територіальність.	2 / 1*
7	Комунікативна поведінка.	2 / 1*
8	Популяція та міжпопуляційні стосунки	2 / 1*
9	Еволюція психіки та антропогенез	2 / -
	Разом	18 / 8*

Примітка. 1* - заочна форма

6. Самостійна робота

Розподіл годин самостійної роботи студентів денної форми навчання (56 год):

1. Виконання індивідуального завдання: 13 год.
2. Підготовка до аудиторних (практичних) занять: 0,5 год. на 1 год. аудиторних (практичних) занять ($0,5 \times 18 = 9$ год.)
3. Опрацювання окремих питань програми, які не викладаються на лекціях: 2 год. на частину теми ($2 \times 9 = 18$ год.).
4. Підготовка до заліку: 4 год. на 1 змістовий модуль ($4 \times 4 = 16$ год.)

Розподіл годин самостійної роботи студентів денної форми навчання (76 год):

1. Виконання індивідуального завдання: 13 год.
2. Підготовка до аудиторних (практичних) занять: 21 год.
3. Опрацювання окремих питань програми, які не викладаються на лекціях: 2 год. на частину теми ($2 \times 9 = 18$ год.).
3. Підготовка до заліку: 6 год. на 1 змістовий модуль ($6 \times 4 = 24$ год.)

№ з/п	Питання для самостійного опрацювання	Кількість годин
1	Форми індивідуально-приспосувальної діяльності.	1
2	Моделі мотиваційної поведінки тварин. Поведінка в конфліктних ситуаціях.	1
3	Роль наслідування у становленні психіки	1
4	Структурно-функціональні основи пам'яті. Види пам'яті.	1
5	Міжпопуляційні взаємодії. Фізіологічні основи мотивації.	1
6	Генотип і фенотип поведінки. Роль генотипу у формуванні здатності до «розумової» діяльності.	1
7	Феномени генетичної та індивідуальної пам'яті. Пам'ять і навічіння як функції головного мозку.	1
8	Диференційовані умовні рефлексії. Визначення поняття «мислення тварин».	1
9	Вивчення здібностей тварин до узагальнення та абстрагування. Опис «інсайту» в досліджах В. Келера.	1
10	Індивідуальні відмінності в когнітивних здібностях тварин.	1
11	Здатність тварин до символізації.	1
12	Регуляція довільної поведінки. Організованість поведінки та індивідуальна дистанція.	1
13	Основні концепції періодизації психічного розвитку у філогенезі.	1
14	Психічний розвиток на стадії елементарної сенсорної психіки.	1
15	Психічний розвиток на стадії перцептивної психіки. Проблема	1

	інтелекту тварин.	
16	Елементи свідомості тварин. Здатність тварин до самовпізнання. «Соціальні знання» і життя у спільностях.	1
17	Елементи еволюції нервової системи та їх зв'язок з еволюцією поведінки. Шлях до людини: роль середовища і поведінки.	1
18	Відмінності спільнот тварин і людської спільноти	1
	Разом	18

**Критерії оцінювання навчальних досягнень
здобувачів вищої освіти під час самостійної роботи
на практичних заняттях**

1-2 бали – студент виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, може поверхово аналізувати події, процеси, явища і робити певні висновки; відповідь його правильна, але недостатньо осмислена; самостійно відтворює більшу частину навчального матеріалу; відповідає за планом, висловлює власну думку щодо теми, вміє застосовувати знання для виконання за зразком; користується додатковими джерелами.

3 бали – знання студента є достатньо ґрунтовними, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, логічно висвітлює події з точки зору смислового взаємозв'язку, уміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки та залежності між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями. Студент виявляє вміння рецензувати відповіді інших та опрацьовувати матеріал самостійно.

4 бали – студент володіє глибокими та міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях; може визначати тенденції та протиріччя процесів; робить аргументовані висновки; критично оцінює окремі нові факти, явища, ідеї; використовує додаткові джерела та матеріали; самостійно визначає окремі цілі власної учбової діяльності; вирішує творчі завдання; відрізняє упереджену інформацію від об'єктивної; здатен сприйняти іншу позицію як альтернативну.

5 балів – студент має системні, дієві знання, виявляє творчі здібності у навчальній діяльності, користується широким арсеналом засобів-доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; вміє ставити й розв'язувати проблеми, самостійно здобувати та використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї; самостійно виконує науково-дослідну роботу; логічно і творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої обдарування та нахили.

7. Індивідуальне завдання

Індивідуальні завдання з дисципліни “Зоопсихологія з основами порівняльної психології” виконуються самостійно кожним студентом на основі вільного вибору теми завдання. ІНДЗ охоплює усі основні теми дисципліни. Метою виконання ІНДЗ є поглиблення знань студентів з навчальної дисципліни. При виконанні та оформленні ІНДЗ студент може використати комп'ютерну техніку, інформацію з Інтернету, статистичний, довідковий та інші необхідні матеріали. Виконання ІНДЗ вимагає від студентів навичок опрацювання статистичних показників, вміння робити психологічні розрахунки, аналізувати і систематизувати використану інформацію, робити висновки та рекомендації щодо вирішення поставлених екологічних проблем.

Тематика індивідуальних завдань

1. Зоопсихологія як галузь психологічної науки.
2. Методи вивчення психіки тварин.

3. Найвидатніші зоопсихологи та етологи, їх внесок у розвиток порівняльної психології.
4. Етапи розвитку зоопсихології як науки.
5. Вроджена і набута поведінка тварин.
6. Інстинктивна поведінка.
7. Внутрішні та зовнішні чинники інстинктивної поведінки.
8. Научіння та його роль в розвитку психіки.
9. Характеристика основних типів научіння тварин.
10. Імпринтинг і його роль у житті тварин.
11. Вироблення умовного рефлексу в дослідях І. Павлова.
12. Оперантна поведінка в дослідях Б. Скінера.
13. Дресирування як форма научіння.
14. Роль наслідування у становленні психіки.
15. Розвиток психічної діяльності у пренатальному періоді.
16. Особливості постнатального розвитку поведінки тварин.
17. Розвиток психічної діяльності в ювенільному періоді.
18. Пізнавальне значення ігрової активності.
19. Основні форми поведінки тварин.
20. Різновиди мотиваційної поведінки тварин.
21. Індивідуальна пам'ять і научіння як функції головного мозку.
22. Здатність тварин до узагальнення, абстрагування та символізації.
23. Комунікативна поведінка тварин.
24. Розвиток психіки у філогенезі.
25. Співвідношення генетичних факторів і факторів середовища в індивідуальному розвитку поведінки.

Вимоги щодо виконання ІНДЗ

Навчально-дослідна робота повинна складатися зі змісту, вступу, основної частини, висновків, списку використаної літератури.

У вступі слід:

- а) обґрунтувати актуальність теми;
- б) показати ступінь розробленості даної теми, здійснити аналіз сучасного стану дослідження проблеми;
- в) поставити завдання дослідження.

В основній частині потрібно висвітлити основний матеріал теми навчальної роботи, викласти факти, ідеї, результати досліджень в логічній послідовності, обґрунтувати власну позицію, пропозиції щодо розв'язання проблеми, визначити шляхи вирішення досліджуваної проблеми, розглянути тенденції подальшого розвитку даного питання. Практичну частину (за наявності) необхідно представити у вигляді результатів власних досліджень, із статистичною обробкою даних.

У висновках потрібно представити результати дослідження, підвести його підсумки. Список використаної літератури подавати згідно вимог.

В тексті реферату слід посилатися на список літератури, вказуючи при цьому в квадратних дужках номер джерела у списку використаної літератури і сторінки, які використанні для написання роботи за зразком.

Обсяг реферату 6-8 сторінок, друкований (формат А-4; інтервал 1,5; розмір шрифту – 14).

Роботу потрібно виконати на окремих аркушах, які необхідно скріпити. На титульному аркуші слід вказати прізвище, ім'я та по-батькові студента, курс, групу, спеціальність. Текст роботи повинен бути чітким, розбірливим, з пронумерованими сторінками. Робота може бути виконана у формі презентаційної доповіді.

Критерії оцінювання ІНДЗ

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Обґрунтування актуальності, формулювання мети, завдань та визначення методів дослідження	2 бали
2.	Складання плану дослідження	1 бал
3.	Критичний аналіз суті та змісту першоджерел. Виклад фактів, ідей, результатів досліджень в логічній послідовності. Аналіз сучасного стану дослідження проблеми, розгляд тенденцій подальшого розвитку даного питання.	7 балів
4.	Доказовість висновків, обґрунтованість власної позиції, пропозиції щодо розв'язання проблеми, визначення перспектив дослідження	4 бали
5.	Дотримання вимог щодо технічного оформлення структурних елементів роботи (титульний аркуш, план, вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел)	1 бал
Разом		15 балів

Примітка. Максимальна кількість балів, яку може отримати студент за виконання ІНДЗ становить **15 балів**. Невиконання ІНДЗ оцінюється у 0 балів.

Шкала оцінювання ІНДЗ

Рівень виконання	Кількість балів, що відповідає рівню	Оцінка за традиційною системою
Високий	12-15	Відмінно
Достатній	8-11	Добре
Середній	4-7	Задовільно
Низький	0-3	Незадовільно

„Відмінно” відповідає **12-15** балам, ставиться: при виконанні ІНДЗ у повному обсязі, теоретична та практична (за наявності) частини не мають помилок; відповіді на запитання вичерпні й аргументовані; оформлення відповідає вимогам, робота виконана вчасно.

„Добре” відповідає **8-11** балам, ставиться якщо: ІНДЗ виконано в повному обсязі і не має помилок, які потребують її переробки; відповіді на запитання даються по суті, але не в деталях.

„Задовільно” відповідає 4-7 балам, ставиться, якщо ІНДЗ виконано не в повному обсязі; мають місце помилки; оформлення не відповідає вимогам; відповіді на запитання даються не в повному обсязі.

„Незадовільно” відповідає 0-3 балам, виставляється якщо: ІНДЗ виконана не в повному обсязі; мають місце суттєві помилки, які тягнуть за собою переробку; оформлення не відповідає вимогам; на запитання студент дає неправильні відповіді.

8. Методи навчання

Лекція, розповідь, пояснення, бесіда, інструктаж, ілюстрування, самонавчання, практичні роботи, навчальні дослідження, дискусія, лекція-візуалізація, консультації.

9. Методи контролю

Поточне оцінювання: усне та письмове опитування, тестовий контроль, презентація робіт, оцінювання індивідуального завдання, залік.

10. Розподіл балів, які отримують студенти Денна форма

Модуль I 45 балів									Модуль II 15 балів	Модуль III 40 балів	Сума
ЗМ I 5 балів	ЗМ II 15 балів			ЗМ III 20 балів				ЗМ IV 5 балів	ІНДЗ*	Тестовий контроль	
T1 5	T2 5	T3 5	T4 5	T5 5	T6 5	T7 5	T8 5	T9 5	15 балів	40 балів	

Заочна форма

Модуль I 45 балів									Модуль II 15 балів	Модуль III 40 балів	Сума
ЗМ I 5 балів	ЗМ II 16 балів			ЗМ III 24 бали				ІНДЗ*	Тестовий контроль		
T1 5	T2 5	T3 5	T4 6	T5 6	T6 6	T7 6	T8 6		15 балів	40 балів	

* За бажанням студента.

T1, T2 ... T9 – теми практичних занять.

Шкала оцінювання знань та вмінь студентів під час підсумкового контролю

За шкалою ЄКТС	За національною шкалою	За 100-бальною шкалою
A	Відмінно	90 – 100
B	Добре	82 – 89
C	Добре	75 – 81
D	Задовільно	67 – 74
E	Задовільно	60 – 66
FX	Незадовільно з можливістю повторного складання	35 – 59
F	Незадовільно з обов'язковим повторним курсом	0 – 34

11. Методичне забезпечення

- Електронні конспекти лекцій.
- Плани-інструкції практичних занять.
- Презентації в Microsoft Office PowerPoint для супроводу викладання лекційного матеріалу.

12. Рекомендована література

Основна:

1. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии : учеб. для студентов вузов. М., 2003. 210 с.
2. Филиппова, Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология : учеб. пособие для студентов вузов. 2-е изд., стер. М.: Академия, 2006. 543 с.
3. Шевців М. В., Філоненко, М. М. Зоопсихологія з основами етології: підруч. К.: ЦУЛ, 2013. 242 с.
4. Коляденко Н. В. Зоопсихологія та порівняльна психологія. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. 5008 с.
5. Ільєнко М. М. Зоопсихологія з елементами порівняльної психології : навч. посібник. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Ліра-К, 2017. 208 с.
6. Губко О. Т. Основы зоопсихологии [Текст]: Навчальний посібник. К.: Світогляд, 2006. 190 с.
7. Правоторов Г. В. Зоопсихология для гуманитариев. Новосиб. гос. мед. акад. Москва : ЮКЭА: Конюхов, 2018. 390 с.
8. Калагина Г. В. Сравнительная психология и зоопсихология. СПб.: Питер, 2001. Серия «Хрестоматія по психології». 416 с.
9. Туриніна, О.Л., Сердюк, Л.З. Порівняльна психологія: Навч. Посіб. К.: МАУП, 2005. 228 с.
10. Кириленко В. Г. Зоопсихологія та порівняльна психологія: [Методичні рекомендації з вивчення дисципліни для студентів КНЛУ спеціальність «психологія»: методичний посібник]. К.: вид-во Наука, 2015. 150 с.
11. Туриніна О.Л. Порівняльна психологія: навч. посіб. [Текст]. К.: МАУП, 2005. 228 с.
12. Филиппова Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст]: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2012. 544 с.

Додаткова

1. Вагнер В.А. Сравнительная психология. М.; МПСИ, МОДЭК, 2010. 208 с.
2. Зорина З. А. Мышление животных: эксперименты в лаборатории и наблюдения в природе . Зоологический журнал. 2005. Т. 84. № 1. С. 134 - 149.
3. Зорина З. А., Смирнова, А. А. О чем рассказали «говорящие» обезьяны (Способны ли высшие животные к оперированию символами?). М.: ЯСК, 2006. 423 с.
4. Зорина З. А., Смирнова, А. А., Лазарева, О. Ф. Умеют ли вороны «считать»? Природа. 2001. № 2. С. 72-79.
5. Зорина З.А. Зоопсихология. Элементарное мышление животных [Текст]: Учебное пособие для студентов высших учебных. М.: Аспект Пресс, 2001. 320 с.
6. Зорина З.А. Эволюция разумного поведения: от элементарного мышления животных к абстрактному мышлению человека. Этология человека и смежные дисциплины. М.: 2004. С. 175 – 190.
7. Ладыгина-Котс Н. Н. Дитя шимпанзе и дитя человека в их инстинктах, эмоциях, играх, привычках и выразительных движениях» в 2 томах. М. Воронеж: Изд-во МПСИ, 2011. 560 с.
8. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло»). СПб: Амфора, 2001. 112 с.
9. Новоселова, С.Л. Развитие и интеллектуальные основы деятельности приматов. М.; Воронеж, МОДЭК, 2001. 237 с.
10. Прайор К. Не рычите на собаку! О дрессировке животных и людей. М.: Селена-плюс, 2013. 288 с.
11. Резникова Ж.И. Интеллект и язык животных и человека. Основы когнитивной этологии [Текст]: Учебное пособие для вузов. М.: ИКЦ «Академия», 2005. 518 с.
12. Савельев С.А. Введение в зоопсихологию. М., 2000. 290 с.
13. Хейс Н. Принципы сравнительной психологии. М.: Когитоцентр. 2006. 304 с.

13. Інтернет-ресурси

1. Предмет, задачи, методы и значение зоопсихологии [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.e-reading.club/chapter.php/>
2. Документальні фільми: «Одна жизнь». Англія, 2011., «Рожденные на воле». США, 2011., «Путешествие по природе». Англія, Німеччина, США, 2007. , «Птицы». Німеччина, Іспанія, Італія, Франція, Швейцарія, 2001., «Брачные игры в мире животных». Англія: BBC, 2005., «Этапы эволюции жизни». Англія: BBC, 2010. «Код обезьяны. Генетики против Дарвина». Росія, 2011., Науково-популярний фільм «Думают ли животные?», Київнаучфільм, 2005. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://library.iapm.edu.ua/metod_disc/pdf/4000_zoops.pdf